Turkish Studies *Language and Literature*

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1755-1765

DOI: 10.29228/TurkishStudies.39702

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 11.12.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 30.12.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (24.12.2019)-Referee 2 (27.12.2019)

This article was checked by iThenticate.

CENGİZ AYTMAOV'UN İLK ÖĞRETMEN ADLI UZUN HİKÂYESİNDE MEKÂN MESELESİ

*Mehmet AYDIN**

ÖZ

Bu makalenin konusu Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un *Rusçası Perviy Uçitel* Kırgız Türkçesindeki adı *Birinçi Mugalim* olan ve Türkiye Türkçesine *İlk Öğretmen*, *İlk Öğretmenim* ve *Öğretmen Duyşen* şeklinde çevrilen uzun hikâyesindeki mekân meselesidir. Bir söylemin anlatıya dönüşmesi kişi, zaman ve mekân (uzam) arasında ilişki kurulmasıyla mümkündür. Bir anlatı metninde mekân bir anlamda tiyatrodaki dekor işlevi üstlenir. *Birinçi Mugalim*, Cengiz Aytmatov'un ilk eserlerinden ve ilk uzun hikâyelerinden biridir. Metin, Aytmatov tarafından Kırgız Türkçesiyle kaleme alınmış ve "Eldik Mugalim Cönünde Ballada" adıyla 1961 yılında önce *Ala Too Dergisi*'nde ve arkasından aynı yıl "Birinçi Mugalim Cönünde Ballada" şeklinde *Mugalimder Gazetasi*'nda Kırgız Türkçesiyle, yani yazarın ana dilinde yayımlanmıştır. (İbrahimov, 2018: 238). Aytmatov'un bu uzun hikâyesi, yazar ile A. Dimitriyeva'nın çevirisiyle 1962 yılında *Noviy Mir Dergisi*'nin 7. sayısında *Perviy Uçitel* adıyla Rusça olarak da yayımlanmıştır (Aytmatov, 2008: 425). "Eser XX. Yüzyılın 20'li yıllarında gerçek olaylardan esinlenilerek kaleme alınmıştır. *İlk Öğretmenim*, kısıtlı imkânlarla kendi köyünde okul açıp çocukları eğitmeyi amaçlayan Düşön'ün hikâyesidir" (Ükübayeva, 2018: 44). Aytmatov'un ilk eserlerinden olan bu hikâyesinde açık ve kapalı mekânlar kullanılmıştır. Açık mekânların başında Kırgız bozkırları vardır. Metinde iki kapalı mekân vardır. Bunlardan biri Düşön'ün öğrencileriyle birlikte tavlardan okula dönüştürdüğü yapıdır. Düşön'ün okula dönüştürdüğü yapı eskiden varlıklı bir insanın atlarının ahırıdır. Metinde önce Düşön'ün bu yapıyı bin bir güçlkle okula dönüştürme süreci anlatılır. Bu süreçte Düşön öğrencileriyle işbirliği yapar. Bu öğrenciler arasında öbürlerinden yaşça biraz daha büyük olan yetim Altınay Süleymanova da vardır. İkinci kapalı mekân Altınay'ın amcası ve

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi- Kyrgyz Turkish Manas University, E-posta: mehmeta@omu.edu.tr, mehmet.aydin@manas.edu.kg

amcasının ailesiyle birlikte yaşadığı evdir. *Birinçi Mugalim* hikâyesinde Aytmatov'un diğer metinlerinde olduğu gibi iç mekân, kapalı mekânlarla ilgili çok az ayrıntı vardır. Ancak Aytmatov'un eserinde dış mekânlarla ilgili birçok ayrıntı yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, anlatı, mekân, kurmaca mekân, mekânın işlevi.

THE MATTER OF PLACE IN CHINGİZ AYTMATOV'S LONG STORY NAMED "İLK ÖĞRETMEN"

ABSTRACT

The subject of this article is the matter of place in long story of Kyrgyz writer Chingiz Aytmatov named *İlk Öğretmen*, *İlk Öğretmenim* and *Öğretmen Duyşen* in Turkish version, translated from *Perviy Uçitel* in Russian and *Birinçi Mugalim* in Kyrgyz Turkish. The transformation of a discourse into a narrative is only possible by establishing a relation between time and place (space). In a narrative text, place acts as the décor function in theater. *Birinçi Mugalim*, which is one of the first works of Chingiz Aytmatov, is one of his first novellas. The work was written in Kyrgyz Turkish by Aytmatov, titled "Eldik Mugalim Cönünde Ballada" and published in *Ala Too Dergis* in 1961; the same year, its title was changed into "Birinçi Mugalim Cönünde Ballada" and published in *Mugalimder Gazetasi* in Kyrgyz Turkish, the mother tongue of the author (İbrahimov, 2018: 238). It was translated into Russian by Aytmatov and A. Dimitriyeva; the Russian translation entitled *Perviy Uçitel* was published in the periodical titled *Noviy Mir*, no. 7 in 1962 (Aytmatov, 2008: 425). "The author was inspired by the real events taking place in the 1920s. *İlk Öğretmenim* is the story of Düşön aiming at building a school, though means are limited, to educate the children in his village" (Ükübayeva, 2018: 44). In this story, one of the first works of Aytmatov, indoor and outdoor places are generally used. Kyrgyz steppes are at the start of outdoor places. There are two indoor places in the text. One of them is the building where Düşön converted a barn into school together with her students. The building that Düşön converted into a school was the stable of the horses of a wealthy man. In this text, firstly, the process of transformation of this building with a heavy heart into a school is described. In this process, Düşön collaborates with her students. Among these students, there is also Altınay Süleymanova who is slightly older than others. The second indoor place is the house where uncle of Altınay and his family live. There are very few details about the indoor places in the story of *Birinçi Mugalim*, as in the other texts of Aytmatov. However, Aytmatov's work includes many details about outdoor places.

STRUCTURED ABSTRACT

The subject matter of this paper is the matter of space in Kyrgyz writer Chingiz Aytmatov's novella titled *Perviy Uçitel* in Russian, *Birinçi Mugalim* in Kyrgyz Turkish and translated into Turkish and published under such titles as *İlk Öğretmen*, *İlk Öğretmenim*, *Öğretmen Duyşen*. A

discourse turns into a narrative when time and space relation is provided. In a narrative, space functions as a stage set in drama.

The work was translated into Turkish from Russian and entitled *Öğretmen Duyuşen* first by Ülkü Tamer and published by De Yayınları. The same work, together with the novella titled *Deve Gözü*, was translated from Russian and titled *İlk Öğretmen* (Öğretmen Duyuşen) by Halit Aliosmanoğlu (Aytmatov, 1971). This work was translated and titled *İlk Öğretmenim* by Mehmet Özgül and published by Nora Kitap Yayınları in 2017. The same work was translated and titled *İlk Öğretmen* by an unknown translator and published by Elips Kitap in 1970. "In *İlk Öğretmen*, the self-sacrifice of *Duyuşen* who built a school with his own means and taught the children in the village called Kurkuruğ in 1924 is narrated. The story is told in the present tense by Altınay Süleymanova, Ph.D working in a university, the major character, who eyewitnessed the events" (Kanter, 2015: 103).

The research questions of this paper are as follows: "What types of places are there in the novella titled *İlk Öğretmenim*? what are the functions of these places? Except for a few recent studies, there is not much study dealing directly with the matter of space in Turkish literature studies.

In a literary work, as well as fictional places, real places may be used. *İlk Öğretmenim* by Chingiz Aytmatov gives the impression that the writer tells the story of real people living in real places. This is a method generally used by social realist writers who want to imply something to their readers. However, it is difficult to assert that the place in fiction is the same with the one in the real world. A literary work transforms and alters real persons, objects and places. One of the functions of literary works is to alter the real world, representing it in a fictional world. Of course, all the works by Aytmatov have such functions.

On the one hand, human changes places; on the other hand, place transforms a person. When fictional works in question, space affects the fate of fictional individuals. There are multi-dimensional relations between space and human both in real and fictional worlds. In *Birinçi Mugalım*, teacher Düüşön, along with his students, converts a barn into a school. It is the first school and Düüşön is the first teacher in the village. The aim of Düüşön is to transform the students and the village, and education is a means of transformation.

As the parents of Altınay, the major character and the narrator, died, she lives in the house of her uncle. Due to the attitudes of the wife of her uncle (aunt in law), she does not feel herself comfortable in her uncle's house. There she is like the slave of the wife of her uncle's. However, the house where a person lives is the corner of that person in the world. As often mentioned, it is her/his first universe. A house is a real cosmos; literally a cosmos. When its internality is thought, isn't even a humble abode beautiful? (Bachelard 2017: 34). In the text, there are only a few details about the house where Altınay lives as if she is a refugee and is not a real home for her. Her uncle's house is a provisional home for her.

Düşön first persuades the villagers to convert the barn in the hill into a school. Few details about this place are related from the viewpoint of the narrator.

At Dyn's school, Altınay feels the warmth of home, which she is deprived of. In a sense, Dyn's school is a paradise for her.

In a winter day, teacher Dyn goes to the township to enroll the party. Altınay worries about her teacher and cannot concentrate on the chores her aunt in law has asked her to do. Thereby, in order to get rid of her, her aunt in law sends her to the house of Granny Saykal,

"My heart leapt up. The house of granny Saykal which my aunt in law has asked me to go is the place where Dyn stays. Granny Saykal and her husband, Kartanbay, are my distant relatives. In the past I often used to go their home, sometimes I used to sleep over there. Either my aunt in law has remembered the old days or God has made her speak" (Aytmatov 2017: 40).

The house of granny Saykal is the place where Dyn stays. The house of granny Saykal and Kartanbay functions as a warm home for Altınay. In this house, the bed of Altınay has been spread near the stove in the corner (Aytmatov 2017: 41).

Recognizing that she has grown up a little bit, her aunt in law decides to marry her off. Altınay is not powerful enough to struggle against the decision of her aunt in law. Despite Dyn's efforts, Altınay is married off to a "red faced man who is stout like timber" (Aytmatov, 2017: 49) at the age of fifteen; she becomes his second wife. All the problems making Altınay's life miserable occur in closed narrow places.

However, Dyn does her best to rescue Altınay from closed narrow places, from being a second wife and sends her to school. After rescuing her from her aunt in law, Dyn takes Altınay to a brook. Brook or stream stands for purgation. In this work brook represents purgation:

Altınay goes to Taskent and her journey continues until she arrives at Moscow where she becomes the head of Philosophy Department. Altınay's success is the success of the new regime, the success of Soviet Union. Altınay goes back to her village where she has left via a station shadowed by poplar trees, and while going back to her village, she uses the same station:

"Then I passed through the station hidden among the mountains and shadowed by the poplar trees several times. I think I have left the half of my heart there" (Aytmatov, 2017: 63). Here place functions as a reminder.

In all the fictional works by Aytmatov, there are open and closed, narrow and wide places. However, in this text, open places take up more passages than closed places and open places are more functional. Steppe in particular is the most important and widest place. The steppe is vastness. Whether the steppe in this text is an ambient place is arguable. This is because an ambient place does not have a deep influence on human. Aytmatov's characters are the children of the steppe. In this text, Aytmatov describes lively gurgling brooks. Water is a refreshing place, a place of purgation. Besides water functions as mirror. Aytmatov's matter is to narrate steppe, mountain, water and nature.

Keywords: Chingiz Aytmatov, narrative, place, function of place.

Giriş

Çağdaş Kırgız edebiyatı içinde çok önemli bir yeri olan Cengiz Aytmatov'un etkinlikleri alan olarak edebiyatla sınırlı değildir. O, aynı zamanda Sovyet ve Kırgız diplomasisine önemli katkılar yapmış bir büyük yazar ve diplomattır. Aytmatov'un eserleri başta Türkçe olmak üzere birçok dünya diline çevrilmiştir. Cengiz Aytmatov, eserleri yoluyla bütün dünya okurlarının ilgisini çekmiş ve bu sayede Kırgızistan'ı temsil eden bir dünya yazarına dönüşmüştür. Onun eserleri Kırgız, Sovyet ve Türk dünyası edebiyatı içinde düşünebileceği gibi Dünya edebiyatı içinde de düşünülebilir. Aytmatov, yalnız Kırgız halkının değil, insanlığın önemli sorunlarını ele alır. O, önde gelen bütün yazarlar gibi insanlığın karşı karşıya olduğu veya olabileceği büyük ve küresel sorunlara romanın, hikâyenin, kurmacanın içinden çözümler üretmeye çalışır (Aydın, 2018, ss. 189).

Birinçi Mugalim, Cengiz Aytmatov'un ilk eserlerinden ve ilk uzun hikâyelerinden biridir. Metin, Aytmatov tarafından önce Kırgız Türkçesiyle kaleme alınmış ve "Eldik Mugalim Cönünde Ballada" adıyla 1961 yılında önce *Ala Too Dergisi*'nde ve arkasından aynı yıl "Birinçi Mugalim Cönünde Ballada" şeklinde *Mugalimder Gazetasi*'nda Kırgız Türkçesiyle, yani yazarın ana dilinde yayımlanmıştır. (İbrahimov, 2018: 238). Aytmatov'un bu uzun hikâyesi, yazar ile A. Dimitriyeva'nın çevirisiyle 1962 yılında *Noviy Mir Dergisi*'nin 7. sayısında *Perviy Uçitel* adıyla Rusça olarak da yayımlanmıştır (Aytmatov, 2008: 425). "Eser XX. yüzyılın 20'li yıllarında gerçek olaylardan esinlenilerek kaleme alınmıştır. *İlk Öğretmenim*, kısıtlı imkânlarla kendi köyünde okul açıp çocukları eğitmeyi amaçlayan Düşön'ün hikâyesidir" (Ükübayeva, 2018: 44).

Metin Türkiye Türkçesi'ne Rusçasından 1968 yılında ilk defa Ülkü Tamer tarafından *Öğretmen Duyşen* şeklinde çevrilmiş ve De Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Aynı metin yazarın *Deve Gözü* adlı uzun hikâyesiyle birlikte Halit Aliosmanoğlu tarafından *İlk Öğretmen* (Öğretmen Duyşen) başlığıyla Rusçadan çevrilmiştir (Aytmatov, 1971). Aytmatov'un bu eseri Mehmet Özgül tarafından *İlk Öğretmenim* şeklinde 2017 yılında Türkçeye çevrilmiş ve Nora Kitap tarafından yayımlanmıştır. Eserin bir de Elips Kitap'tan ilk baskısı 1970 yılında çıkan *İlk Öğretmen* şeklinde bir çevirisi daha vardır. Bu çeviride çevirmenin adı yer almaz. "İlk Öğretmen anlatısında 1924 yılında Kurkuruğ¹ köyünde kendi çabalarıyla bir okul yapan ve köyün çocuklarına öğretmen olan Duyşen'in fedakârlığı aktarılır. Bu aktarımı deneyimleyen ve şimdiki zaman düzleminde aktaran anlatının baş kişisi ise bir üniversitede felsefe doktoru olan Altınay Süleymanova'dır." (Kanter, 2015: 103).

Kırgız Türkçesindeki metinde öğretmenin adı "Düşön"dür. Metni Türkçeye çevirenlerin niçin öğretmenin Düşön olan adını Duyşen (Aytmatov, 2017)/ Duyşen /Duyşen yaparak değiştirdiklerini anlamak kolay değildir. Üstelik bazı çevirmenler adı niçin mesela Duyşen değil de Duyşen veya Duyuşen (Aytmatov, 1971) yapmışlardır?

Bu çalışmada eserin Kırgızcası ile Halit Aliosmanoğlu ve Mehmet Özgül'ün eserin Rusçasından yaptığı çeviriler esas alınmıştır. Çalışmada kullanılan çevirilerde de böyle bir sorun vardır.

"Cengiz Aytmatov'un *İlk Öğretmenim* adlı uzun hikâyesinde hangi tür mekânlar vardır?" bu makalenin temel sorusudur. "Bu mekânlar metinde nasıl bir işlev üstlenmektedir" aynı çerçevede cevaplanması amaçlanan başka bir sorudur. Türkiye'de edebiyat araştırmaları içinde birkaç yeni çalışma dışında doğrudan doğruya edebî metinde mekân meselesini ele alan pek fazla araştırma yoktur.

¹ Kırgız Türkçesiyle metinde ne Kurkuruğ (Aytmatov, 1971, Halit Aliosmanoğlu çevirisi) ne de Kurkureu (Aytmatov 2017, Mehmet Özgül çevirisi) şeklinde bir köy adı vardır. Kürkürö suyun çıkardığı sesle ilgili ses yansımali kelimedenden yapılan bir akarsu (dere) adıdır. Hikâyedeki köyün Kırgız Türkçesindeki adı Ak- Car'dır.

1. *İlk Öğretmenim Hikâyesi*'nde Mekân

Coğrafya ve mekânla insan, hayvan ve bitkiler arasında sıkı bağlar vardır. İnsanı yaşadığı mekân şekillendirir. “İnsan hayatı ‘bir annenin kucağıymışçasına’ dünyaya yerleşebildiğimiz zaman başlar ve zenginleşir. Yaşamak evcilleşmeyi deneyimlemektir; insan olmak dünyayı eve dönüştürmek ve evreni yaşanabilir kılmaktır.” (Bradatan, 2018: 71).

Bir edebiyat metninde büsbütün kurmaca mekânlara başvurulabileceği gibi bilinen, gerçek mekânlar da seçilip kullanılabilir. Cengiz Aytmatov’un *İlk Öğretmenim* adlı eserinde yaşayan, gerçek kişilerin ve bilinen, gerçek mekânların seçilip kullanıldığı izlenimi uyandırılmıştır. Bu, genel olarak meselesi olan sosyal gerçekçi sanatçıların başvurdukları bir yoldur. Bir edebî metindeki mekânla gerçek dünyadaki mekânın yine de aynı mekân olduğu savunulamaz. Edebî metin gerçek dünyadan seçilen kişileri, nesneleri ve mekânları dönüştürüp başkalaştırır. Edebiyat metnlerinin işlevlerinden biri gerçek dünyayı kurmaca dünyada temsil ederek başkalaştırmaktır. Şüphesiz Aytmatov’un bütün eserlerinin de birer edebî metin olarak böyle bir başkalaştırma işlevi vardır.

Kişi, zaman ve uzam (mekân) üçgeni, bir söylemin anlatı düzeyine erişmesi için temel oluşturur: “Uygulamada bir söylemin anlatı düzeyine erişebilmesi için, en azından belli bir zamanda bir söyleme, düşünme ya da yapma edimiyle donatılmış bir kişiyi içermesi gerekir” (Yücel, 1979: 13). Anlatıcı, kişileri ve anlattığı öyküyü belli bir yerde ve belli bir zamanda ve adı sanı olan ve aşağı yukarı betimlenmiş uzamlara yerleştirir. Kişi, zaman ve uzam üçgenini oluşturan öğelerden birinin değişmesi diğerini de buna paralel olarak değiştirir (Aydın, 2018: 190).

“..Anlatı türlerinde mekân kurgusaldır ve içinde yaşayan insanların bakış açıları, algı kapasiteleri ve duysal gelişmeleri doğrultusunda şekillendirilmiştir; sürekli yeniden yaratılır, biçimlendirilir ve mekân etkin kurucu bir değer olarak üzerindeki etkiler, onları tinsel doğuş ve oluşlara hazırlar.” (Korkmaz 2017: 10).

Herhangi bir yerin mekâna dönüşmesi orada yaşanması ve oranın fark edilmesiyle mümkündür. Edebiyat metinleri bir yere işaret ederek orayı mekâna dönüştürür ve o mekânla ilgili bir farkındalık oluşturur. Genel olarak sanatın ve edebiyat metnlerinin bir mekânı olduğundan başka gösterip yansıtmaya ve başkalaştırma işlevinden de söz edilebilir.

Bir yandan insan mekânı başkalaştırır. Bir yandan da mekân insanı dönüştürür ve kurmaca metin söz konusu olduğunda mekân, kurmaca kişilerin kaderine etki eder. Gerçek dünyada da kurmaca dünyada da insanla mekân arasında çok yönlü ilişkiler vardır. *Birinci Mugalim*’de öğretmen Düüşön bir tavlayı (at ahır) köyünün okuluna dönüştürmüştür. Düüşön’ün öğrencileriyle birlikte, bin bir güçlük ve çabayla inşa ettiği okul, köyün ilk okulu, Düüşön de ilk öğretmenidir. Düüşön’ün meselesi köylülerin bütün direncine rağmen köyü ve öğrencilerini dönüştürmektir. Elbette eğitim bir dönüştürme ve başkalaştırma aracıdır. Eğitimciler de eğitimin insanı dönüştürme ve başkalaştırma işlevine işaret ederler. “-Demek siz bu kâğıda çocukların okuması gerektiğini yazan ve Sovyet hükümetinin mührünü taşıyan bu kâğıda karşı çıkıyorsunuz? Kim bağışladı size toprağı, suyu, özgürlüğünüzü? Sovyet yönetimin yasalarına kimler karşı çıkıyorlar? Söyleyin!” (Aytmatov, 1971: 17). Düüşön, Sovyet yönetimince yetkilendirilmesini, köylülerin direncini kırmak için tehdit aracı olarak kullanır ve okulu zar zor tamamlayıp son baharda eğitim öğretime açar. Köylüler kendisine köyle okul arasındaki dereye (Kürkürö’ye) köprü yapılması konusunda yardım etmediklerinden kışta kıyamette her gün öğrencilerini dereden sırtında taşıyarak karşıya geçirir. Burada dere köyle okul arasında tabii bir engeldir.

Metinde aslında iki anlatıcı vardır ve anlatıcıların ikisi de birinci kişi olarak konuşur. Metnin başındaki, olan biten her şeyden haberi olan ressam anlatıcı, Düüşön’ün öğrencisi olan Altınav Süleymanova’nın mektubundan sonra anlatma işini ona devreder. Anlatı bundan sonra

Süleymanova'nın mektubu üzerinden devam eder. Altınay Süleymanova eserin planına göre bir kahraman anlatıcı olarak anlatıyı sürdürür.

Köyüne, kavakların yapraklarını döktüğü bir sonbahar günü ortaokulun açılışına gelen Altınay Süleymanova, Moskova'da felsefe profesörüdür ve Moskova'ya döndükten sonra birinci anlatıcıya bir mektup yazar. Altınay Süleymanova köyünden Moskova'ya trenle döner. Tren ve tren yolu Sovyetler Birliği'nin kurduğu önemli bir ağ ve birliğin bir bakıma en önemli teminatı, en önemli göstergesidir. Köyünün yakınlarında bulunan tren yolunu ve tren istasyonunu kavaklar gölgeler. Tren, tren yolu ve tren istasyonu da birer mekândır. Tren kapalı ve hareketli bir mekân, tren yolu ise açık mekândır

Asıl metin veya ana metin Süleymanova'nın mektubundan sonraki kısımdır. Bir bakıma birinci anlatıcının metni / hikâyesi bir çerçeve metin, bir dış metin niteliği taşır.

Hikâyenin kahraman anlatıcısı Altınay, babasını ve annesini kaybetmiş bir yetimdir ve amcasının yanında kalmaktadır. Fakat bu evde yengesinin tavırları yüzünden rahat değildir. Amcasının evinde yengesinin tutsağı gibidir. Hâlbuki insanın yaşadığı ev, onun dünyadaki huzur ve güvenliğinin köşesi olmalıdır. Çok kez söylendiği gibi ev, insanın ilk evrenidir. Ev, kelimenin tam anlamıyla gerçek bir kozmostur. Kendi içselliği içinde ele alındığında, en mütevazı ev bile güzel değil midir? (Bachelard 2017: 34). Metinde Altınay'ın sığıntı olarak yaşadığı ve yuvası olamayan evle ilgili çok az ayrıntı vardır. Amcasının evi Altınay'ın iğreti yuvasıdır.

Altınay, kendisiyle ilgili bu bilgiyi aktardıktan sonra öğretmen Düşön'ün verdiği mücadeleye yönelir. Hikâyedeki öğretmen Düşön, öğretmenliğin gerektirdiği donanımlardan yoksundur (Kalfa, 2005). Düşön, okuma yazmayı Sovyet ordusunda askerken öğrenmiştir ve kendisi dahi heceleye heceleye ancak okuyabilmektedir (Aytmatov, 1971: 26 ve Aytmatov, 2017: 30).

Düşön önce köylüleri tepedeki tavlayı okula dönüştürmeye ikna eder. Metinde ilk olarak burayla ilgili birkaç ayrıntı, anlatıcının görüş açısından aktarılır:

“Köyün yukarısından topladığımız çuval dolusu tezeklerle köye dönüyorduk. Öğretmenin ne yaptığını merak ettiğimiz için tepenin yanından geçerken okula sapıverdik. Balçıkla sıvalı köhne yapı, eskiden varlıklı bir köylünün tavlasiymış. Kışın kötü havalarda kulunlayan kısırakları buraya sokarlarmış. Sovyet yönetiminin yerleşmesinden sonra zengin köylü başka bir yere gidince tavla boş kalmış. Kimse gelip gitmediğinden içini dışını dikenler, yabani otlar kaplamıştır” (Aytmatov, 2017: 22).

Buradan köyde ısınmak için tezek kullanıldığı bilgisine ulaşılır. Okul da tezekle ısınacaktır.

Düşön'ün okula dönüştürdüğü yapı gibi köy de yan yana, rast gele dizilmiş kerpiç evlerden oluşur. “...O zaman köyümüzde sokak diye bir şey yoktu; ufacık pencereci, iki damlı kerpiç evler köye rastgele serpiştirilmişti. İsteyen istediği yerde ev yapıp otururdu. Düşön'le arkasına takılmış bir sürü çocuk bir evden çıkıp ötekine giriyorlardı.” (Aytmatov, 2017: 27).

Altınay, Düşön'ün Okulu'nda yoksun olduğu bir evin, bir yuvanın sıcaklığını bulur. Bir bakıma Düşön'ün Okulu Altınay'ın cennetidir.

Çocuklar alfabeyi az buçuk sökmeye başlayınca “ana”, “baba” yazmadan önce “Lenin” yazmayı öğrenmiştir (Aytmatov, 2017: 31). Bunda şaşılacak hiçbir yan yoktur. Lenin, Sovyet devriminin mimarı ve lideridir. Dolayısıyla, Lenin ideolojik babadır. Söylem düzeyinde ideolojik baba gerçek anne ve babadan önce gelir. Lenin'in ölümüne de metinde yer verilir. Düşön, öğrencilerini Lenin'in ölümü dolayısıyla sınıfta saygı duruşuna geçirir. Sınıfla ilgili en önemli ayrıntılardan biri, Lenin resmidir.

Düyşön'ün öğrencilerine hangi alfabeyle okuma yazmayı öğrettiği bu metin bağlamında tartışılabilir. Düyşön'ün köylülerle yaptığı toplantıyı anlatan bölümde şöyle bir diyalog vardır:

“-Dinle beni oğlum, dedi kekeleyerek. Eskiden çocuklarımızı mollalar okuturdu. Babanı iyi tanırım, bizim gibi çıplağın biriydi o da. Söyle allahaşkına [Allah aşkına], baban böyle biriyken sen nasıl molla olabildin?”

Duyuşen [Düyşön] cevap verdi:

-Ben molla değilim, aksakal, ben öğretmenim. Çocukları bundan böyle mollalar okutmayacak artık öğretmenler okutacak. Okuma yazmayı orduda öğrendim. Önceden de bir şeyler biliyordum. Bununla molla sayarsanız beni...” (Aytmatov, 1971: 16).

Somut olarak Altınay'ın anlatısı 1924 yılında başladığına göre Düyşön'ün o yıllarda çocuklara Arap harfleriyle okuma yazmayı öğrettiğini düşünmek mümkündür. Ancak, ne metinde ne metin üzerindeki herhangi bir çalışmada Düyşön'ün hangi yazıyı öğrettiğine temas edilmemiştir. Aslında bu da metin üzerin üzerinde yapılacak bilimsel çalışmalarda temas edilmesi gereken bir husustur.

Aynı zamanda 1924'te Kırgızistan henüz Kara Kırgız Muhtar Cumhuriyeti'dir, Kırgızistan 1936 yılında Kazakistan'dan ayrılarak bir Sovyet Cumhuriyetine dönüşecektir (Roy, 2005: 100 ve 119).

Öğretmen Düyşön bir kış günü partiye kaydolmaya bucağa gider. Altınay, öğretmeni için endişelenir ve yengesinin yaptırmaya çalıştığı işlere bir türlü dikkatini veremez. Bunun üzerine yengesi onu başından savmak için elinde çuvala Saykal Nine'nin evine yollar.

“Sevinçten yerimden nasıl fırladığımı bilmiyorum. Yengemin gitmemi istediği Saykal Nine'nin evi Düyşön'ün kaldığı yerd. Saykal Nine'yle kocası Kartanbay, anne tarafından uzaktan akrabam olurdu. Eskiden onlara sık sık giderdim, kimi geceler evlerinde kaldığım bile olurdu. Yengem ya bunu anımsamıştı ya da Tanrı söylemişti ona.” (Aytmatov 2017: 40).

Saykal Nine'nin evi Düyşön'ün de kaldığı yerdir. Saykal Nine ile Kartanbay'ın evi de Altınay için Düyşön'ün Okulu gibi sıcak bir yuva işlevi üstlenir. Bu evde Altınay'ın yatağı, sobanın yanına, köşeye serilmiştir (Aytmatov 2017: 41).

Altınay, öğretmenin gelişini Saykal Nine ile Kartanbay'ın evinde bekleyecektir. Bu bölüm metinde gerilimin en çok yükseldiği kısımdır. Kartanbay'ın atını kurtlara kaptıran Düyşön, kaldığı eve güçlüklerle ulaşabilmiştir. Metinde Altınay ve Düyşön ile birlikte iki olumlu karakter daha vardır. Bunlar Saykal Nine ile Kartanbay'dır. Diğer karakterler değiştirilmesi ve dönüştürülmesi gereken dönemi, eskiyi temsil etmektedir.

Aytmatov'un metinlerinde açık ve geniş mekânlarla ilgili çok sayıda ayrıntı vardır. Onun metinlerinde bozkırlar, dağlar, tepeler, dereler ve ağaçlar bütün ayrıntılarıyla yer alır. *İlk Öğretmenim*'de baharın gelişi şöyle anlatılır:

“Karakış dağların öbür yanına çekiliyordu artık. Baharın yeşillikleri sağda solda görülmeye başlamıştı. Karların kalktığı, otların бүрүдүğü düzlüklerden dağlara doğru ılık rüzgârlar esiyor, rüzgârla birlikte taze toprak ve buram buram süt kokusu dolduruyordu havayı. Dağlardaki karlar, buzlar eridikçe derelerden şırıldayarak akan sular aşağılarda birleşiyor; önlerinde ne varsa sürükleyip götüren azgın seller meydana getiriyordu.” (Aytmatov, 2017: 47).

Altınay'ın büyüdüğünü fark eden yengesi onu herhangi biriyle baş göz etmeyi kafasına koyar. Bunun için Altınay'ın çok fazla mücadele edecek gücü yoktur. Düyşön'ün de çırpınmasına rağmen Altınay, henüz on beş yaşında “*kırmızı yüzlü, kütük gibi iri bir adama*” (Aytmatov, 2017:

49) kuma olarak verilir. Altınay'ın başına gelen ve hayatını karartan olaylar kapalı ve dar mekânlarda gerçekleşir.

Ancak Düşön ne yapıp edip Altınay'ı kapalı ve dar mekândan çıkarıp kumalıktan kurtararak okula gönderecektir. Düşön'ün, Altınay'ı yengesinden kurtardıktan sonra götürdüğü yer bir deredir. Dere veya herhangi bir akarsu bir tür arınma yeridir. Dere, metinde de böyle bir arınma mekânı yansıtılır:

“Şırl şırl akan bir derenin kıyısında durduk. Düşön cebinden bir sabun çıkardı.

“İn de güzelce yıkan Altınay. Sabuna acıma bol bol yıkan. İstersen ben biraz ileriye gider, at otlatırım, sen de dereye girer, yıkanırsın. Olanları unut, bir daha aklına getirme. Yıkanırsan hafiflersin, tamam mı?”(Aytmatov, 2017: 61-62).

İki gün sonra Düşön Altınay'ı istasyona götürecektir. Altınay'ı uğurlayanlar arasında Saykal Nine ile Kartanbay Dede, komşuları ve kavgacı Satımkul da vardır. Okul arkadaşları trenin ardından uzun süre koşarlar.

Taşkent'e giden Altınay'ın yolculuğu, Moskova'da başına geldiği felsefe kürsüsü başkanlığına kadar devam etmiştir. Altınay'ın başarısı ve yükselişi Düşön'ün ve yeni rejimin Sovyetler Birliği'nin başarısıdır. Altınay, kavakların gölgelediği bir istasyondan ayrıldığı köyüne aynı istasyondan dönmüştür:

“Sonraları dağlar arasına gizlenmiş, kavakların gölgelendirdiği o küçük istasyondan birkaç sefer geçtim. Öyle sanıyorum ki, gönlümün yarısı orada kalmıştı” (Aytmatov, 2017: 63). Burada mekân bir hatırlama ve hatırlatma işlevi üstlenir.

Aytmatov'un eserlerinde trenler de önemli yer tutar. Yazarın dünya edebiyatı içinde yer almasını sağlayan *Gün Uzar Yüzyıl Olur* romanında mekân, bir tren istasyonudur.

“Törökül eşini ve çocuklarını Kurski istasyonundan trene bindirir, tren hareket edince onlara bir süre eşlik eder, ardından sanki onlara yetişip beraber gitmek istercesine trenin arkasından uzun süre koşar. Bu epizot yazarın eserlerinde canlandırılmıştır. ‘İlk Öğretmen’ adlı eserde Düşön çok sevdiği öğrencisi Altınay'ı uğurlarken trenin arkasından son anda çok önemli bir şey istercesine, tüm gücüyle koşar.” (İbrahimov, 2018: 19-20).

Törökül Aytmatov, Cengiz Aytmatov'un babasıdır ve 1937'de Stalin tarafından 137 Kırgız aydınıyla birlikte rejim düşmanı ilan edilerek yok edilmiştir.

Birinçi Mugalim'de kişilere en yakın unsur iki kavaktır. Bu kavaklar, metnin başında da sonunda da görülür. Bunlar, aynı zamanda ressam anlatıcının çizeceği resimde de yer alacaktır: “İki büyük kavak ağacı dikilidir köyün üstündeki tepede. Kendimi bildim bileli de kavaklar orada dururlar”. (Aytmatov, 2017: 6). Kavaklar, metinde oluşturulmak istenen dekorun en önemli parçalarından biridir. Bir bakıma, Bachelard'ın söylediği gibi “...ağaç büyümeye yazgılıdır. Bu yazgıyı çevresine de yayar. Ağaç çevresini saramı da büyütür.” (2017: 243). Ancak kavağın birçok başka ağacı geçtiğini, dolayısıyla kavak hayalinin insanı çok yücelttiğini hatırlatmak uygun olabilir.

“Aytmatov, eğitimin insana dünyayı daha yüksekte görmeyi sağlayan bir perspektif sunduğunu vurguladığı bu kavak metaforu ile sonradan yazacağı romanlardaki ‘kendine dışardan bakma’nın en uç noktasını oluşturan uzay boyutlu kurgulamaların da çekirdek imgesini yaratmış olur” (Korkmaz, 2004: 113).

2. Sonuç

Aytmatov'un bütün kurmaca metinlerinde açık ve kapalı, dar ve geniş mekânlar vardır. Ancak metindeki açık mekânların, kapalı mekânlardan, geniş mekânların dar mekânlardan daha çok yer tuttuğu ve daha işlevsel olduğu söylenebilir. Özellikle bozkır bu metindeki en önemli açık ve

geniş mekândır. Bozkır uçsuz bucaksızdır. Bozkırın bu metinde çevresel bir mekân olup olmadığı tartışılabilir. Zira çevresel mekânın insan üzerinde derin bir etkisi yoktur. Aytmatov'un kahramanları bozkırın çocuklarıdır. Aytmatov'un bu metninde de canlı ve çağlayarak akan dere tasvirleri vardır. Su bir arınma ve tazelenme yeridir. Su insanın kendi yüzünü görebildiğin bir ayna işlevi de taşır. Aytmatov'un meselesi bozkırı, dağları, suları ve tabiatı anlatmaktır:

“Dağlarda bazı pınarlar olur. Yeni yollar açıldıkça buralara uğrayan insanlar azalır; giden gelen azaldıkça da suyun çevresini naneler, dikenler sarar. Bir zaman gelir ki, orada pınar bulunduğunu kimse anlamaz. Ama sıcak bir günde susuzluğunu gidermek isteyen bir yolcu pınarı anımsayıp ana yoldan saparak tepeye doğru yürür. Kaynağın başına varıp yaban otlarını aralayınca gördüğü şeye kendi de şaşar: Kimsenin bulandırımadığı, dupduru, soğuk bir su otlar arasından şırl şırl akmaktadır. Suyun durgun yüzeyinde kendini seyrederek... Böyle güzel bir yeri çoktandır unutmuş olmasına üzüldür, köye gidince arkadaşlarına söylemeyi düşünür. Düşünmesine düşünür ama sonra her şeyi unuttur.” (Aytmatov, 2017: 71).

Şırıldayarak akan dere tasviri Aytmatov'un başka eserlerinde de yer alır: “Tepelerin yamaçlarına kurulmuş beyaz keçe obalar ayın donuk ışığı altında şırıldayarak akan derelerin kıyısına su içmeye inmiş sürü sürü iri kuşlara benziyordu.” (1982: 133).

Ayrıca Düşön'ün okulunun yeri için bir tepenin seçilmesi anlamlıdır. Çünkü insanın zihninde iyilik ve olumluluk metaforik olarak yükseklikle fenalık ve olumsuzluk alçaklıkla ilişkilendirilir. Gelişme daima bir ilerleme, yükselme ve yukarı çıkmadır. Gerileme ise bir alçalma ve bir düşüştür. Eğitim öğretim etkinliği bunun için yüksekte yapılır. Eğitim öğretim Altınay'ı tıpkı kavaklar gibi göklere, zirvelere yükseltir. Elbette iki kavakla Düşön ile Altınay'ı eşleştirmek mümkündür. Sovyetler Birliği eğitim öğretim yoluyla Kırgızistan'ı ve Kırgızistan toplumunu yükseltmeyi hedeflemektedir.

Metinden Düşön'ün ideal bir eğitim öğretim faaliyeti yürüttüğü, mektebinin de ideal bir eğitim öğretim ortamı oluşturduğu sonucu çıkarılamaz. Yokluk onu bir at ahırını okula dönüştürmeye zorlamıştır. Metindeki resim yokluğun ve yoksunluğun resmidir. Ancak bu resmin varlığa dönüşmesi eğitimle mümkündür.

Altınay'ın böyle bir at ahırından okula dönüştürülen yapıdan Moskova'da felsefe kürsüsünün başına kadar yükselmesi anlamlıdır. Mekân dönüşmüş, o mekândan yetişen insan da dönüşüp yükselmiştir.

İlk Öğretmenim bir propaganda metni olarak yorumlanabilir. Böyle bile olsa eser, estetik unsurların bir yana bırakılmadığı zengin bir güdümlü metindir. Bir yandan da *İlk Öğretmenim* türler arasılık açısından da değerlendirilebilir. Ana metin hikâyenin kahramanlarından biri olan Altınay Süleymova'nın mektubuna ve hatıralarına dayanır. Dolayısıyla *İlk Öğretmenim* bir mektup (uzun) hikâye olarak yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. (2018). “Cengiz Aytmatov'un Son Romanı Ebedî Gelin Dağlar Devrildiği Zaman'da Mekân Meselesi”, *Söylem Filoloji Dergisi*, Sayı: 3 (2), 188-196.
- Aytmatov, C. (1971). *İlk Öğretmen (Öğretmen Duyuşen)*. Rusçadan çev. Halit Aliosmanoğlu, İstanbul: Hür Yayınları.
- Aytmatov, C. (1968). *Öğretmen Duyuşen*, çev. Ülkü Tamer. İstanbul 1968: De Yayınevi.
- Aytmatov, C. (1970). *İlk Öğretmen*. Ankara: Elips Kitap Yayınları.
- Aytmatov, C. (1982). *Gün Uzar Yüzyıl Olur*, çev. Mehmet Özgül. İstanbul: Cem Yayınevi

- Aytmatov, C. (2017). *İlk Öğretmen*, çev. Mehmet Özgül. İstanbul: Nora Kitap Yayınları.
- Aytmatov, Ç. (2008). *Çıgarmalarının Segiz Tomduk Cıynagı Ekinçi Tom: Botogöz Bulak, Birinçi Mugalim, Kızıl Alma, Samançının Colu, Gülsarat*, Redaksiyon Kurulu: Toktosartov A. (Başkan)-Eraliyev S., Cusuev S., Kasimbekov T., Aytmatov, E. Ç.. Bişkek: Biyiktik.
- Bachelard, G. (2017). *Mekânın Poetikası*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bradatan, C. (2018). *Fikirler İçin Ölmek*, çev. Büşra Oğuz, İstanbul: Can Yayınları.
- İbrahimov, O. (2018). *Devrinin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov Hayatı ve Edebi Kişiliği*, Çev. Halit Aşlar-Muhittin Gümüş-Fatih Serçe-Zafer Altun-Doğan Gürpınar- Burul Elebesova, Çeviri Editörü: Muhittin Gümüş. Ankara: Bengü Yayınları.
- Kalfa, M. (2013). Cengiz Aytmatov'un İlk Öğretmen Romanındaki Eğitsel Sorunlar ve Öğretmen İmgesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* [H. U. Journal of Education], Sayı: 28 (1), 202-210.
- Kanter, F. (2015). Cengiz Aytmatov'un İlk Öğretmen Anlatısında Değer Aktarımı ve Kimlik İnşası. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* Doi number:<http://dx.doi.org/109761/JASSS3158> Number: 41, (Winter II), 101-107.
- Korkmaz, R. (2004). *Aytmatov'un Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Türksoy Yayınları.
- Korkmaz, R. (2017). Romanda Mekânın Poetiği. *Romanda Mekân Romanda Mekân Poetiği ve Çözümlemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 9-26.
- Makal, M. (1978). *Bizim Köy Deneme Belge*. İstanbul: Derinlik Yayınları.
- Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı Kitab-ı Dede Korkut alâ Lisân-ı Tâ'ife-i Oğuzân*. Hazırlayan: Mustafa S. Kaçalın, İstanbul 2006: Kitabevi Yayınları.
- Roy, O. (2005). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, çev. Mehmet Moralı. İstanbul 2005 [1. Baskı 2000].
- Ükübayeva, L. (2018). *Cengiz Aytmatov Çingiz Aytmatovdun 90 Cıldığına Arnalat*, çevirenler: Halit Aşlar- Dariya Burcubayeva- Gülnur Cumaliyeva, Redaktör: Esentur Kılıçev. Bişkek: Turar.
- Yücel, T. (1979). *Anlatı Yerlemleri*. İstanbul: Oda Yayınları.